

ИСТОРИЈСКИ ИНСТИТУТ БЕОГРАД

НАУЧНА ТРИБИНА

март – мај 2022.

п р о г р а м

Предавања се одржавају
у Кнез Михаиловој 36, на првом спрату, сала 102
са почетком у 12.00 часова

тел. 011/2181-589, 2638-418 e-mail: istorinst@iib.ac.rs www.iib.ac.rs

17. март 2022.

др Александра ФОСТИКОВ
ПРОТОИНДУСТРИЈАЛИЗАЦИЈА КРОЗ ПРИЗМУ
СРПСКЕ СРЕДЊОВЕКОВНЕ ПРОИЗВОДЊЕ 14. И 15. ВЕКА

Феномен протоиндустријализације, у области производње и рада припада дугом хронолошком периоду тзв. добу алата, које почиње у освит људске историје и траје све до индустријске револуције, када се са ручног прелази на рад машина. Док је почетак индустријске ере јасно омеђен проналаском парне машине, о почетку протоиндустријализације не постоји јединствено мишљење, иако се прихвата да врхунац достиже у времену од 16. до 18. века. И поред вишедеценијске дебате и различитих теорија протоиндустријализације и данас остаје низ нерешених питања не само око значења и зачетака исте, већ и око чињеница које су је условиле, као и карактеристика које је одликују. Узимајући у обзир да је то заправо фаза између између аграрне и индустријске економије, у раду се разматрају елементи протииндустријализације кроз призму српске средњовековне производње 14. и 15. века.

31. март 2022.

Александар ЈАКОВЉЕВИЋ
МИГРАЦИЈЕ СТАНОВНИШТВА У ОКВИРУ ОРГАНИЗАЦИЈЕ ОСМАНСКОГ КРАЈИШТА
КРАЈЕМ 15. И ТОКОМ ПРВЕ ПОЛОВИНЕ 16. ВЕКА: ПРИМЕР СРЕДЊЕДАЛМАТИНСКОГ ЗАЛЕЂА

Настанак и ширење османске државе током 14–16. века, периода који се може дефинисати и као „раздобље освајачке политике“ у њеном настанку, изазвали су значајне политичке, демографске, етничке и верске промене у читавој југоисточној Европи. Већина територија некадашњих средњовековних држава овог простора прикључене су Османском царству док су њихови остаци у периферним областима потпали под суседно Аустријско царство или Млетачку републику. У пограничним зонама наведених политичких система постепено долази до успостављања пограничних територијалних система – *крајина*, тј. *крајишта*, са специфичним облицима друштвене структуре и управљачке организације. С основном наменом да штите унутрашње области од изненадних напада мањих пљачкашких одреда или претходница великих војски уједно су представљале особен облик економског привређивања на крајишту.

Контрола кретања становништва значајна је карактеристика у управљачкој политици модерних друштава. Током 14. века, османска освајања су покренула миграцијске таласе из Мале Азије ка Европи, а потом, ширењем и учвршћивањем власти у централним зонама Балканског полуострва, крајем 14. и током 15. века, долази до даљих миграција ка периферним зонама Угарске краљевине, Млетачке Далмације и Аустрије. У питању су процеси који су на појединим миграцијским правцима трајали и по више столећа. У значајној мери долази до дисперзије становништва и на просторе где раније нису боравили, мењајући тако друштвену, етничку и, што је посебно значајно, професионалну структуру и где ће се затећи током процеса настанка модерних националних друштава у 19. веку. У савременим изворима који констатују окончане процесе повремено се као ознака територијалног порекла сусреће констатација о доласку становништва *из унутрашњости Турске* услед чега се проматрања о пореклу становништва углавном заснивају на етнографским и антрополошким студијама. Османска документарна грађа, а посебно серијски подаци садржани у тзв. пописним дефтерима (*tapu tahir*), омогућавају непосреднији увид у поменуте процесе.

Пажња је усмерена ка простору средње Далмације, тј. областима босанског, клишког и херцеговачаког санџака где је, током фазе успостављања османског крајишта, крајем 15. и у првим деценијама 16. века, дошло до значајнијих демографских промена. У појединим областима долази до нестанка претходног и појаве новопридошлог становништва, углавном *влашке* провенијенције, које пристиже из суседних територија под османском влашћу. На размере ових процеса, с једне стране указује појава „*двоструке топономије*“ у номинацији сеоских насеобина, док се с друге стране племенски или родовски називи највиталнијих скупина појављују као територијална одредница за простор више сеоских насеобина. Подаци из османских извора непосредно потврђују усмена предања о херцеговачком пореклу ових заједница које пристижу упоредо са успостављањем османске војно-управне власти.

14. април 2022.

др Јована БЛАЖИЋ ПЕЈИЋ
МОСКОВСКИ СВЕСЛОВЕНСКИ КОНГРЕС:
ИЗМЕЂУ СЛОВЕНСКЕ УЗАЈАМНОСТИ И ПОЛИТИЧКЕ ПРАГМАТИЧНОСТИ

Седма деценија 19. века донела је велике промене на међународној европској позорници и словенско питање постало је веома актуелно. Иницијатива да се Велика етнографска изложба у Москви искористи као повод окупљања Словена потекла је из редова московских словенофила. Московски свесловенски конгрес, који је одржан у пролеће 1867. године, окупио је више од осамдесет представника словенских народа, а српска делегација била је друга по бројности. Приликом те манифестације, Словени су посетили Петроград и Москву. Имали су прилике да се представе руском цару Александру II и његовој породици, да разговарају са највишим државним и црквеним званичницима и водећим руским интелектуалцима. У духу панславизма, покренути су разговори о словенској узајамности и словенском јединству, и о могућим заједничким пројектима у будућности. Међутим, већ тада се показало да међу Словенима такве идеје немају упоришта и да постоје различита мишљења у односу на словенско питање, те да ту има доста размимоилажења и неслагања. Нарочито се то показало у разговорима са чешким представницима. На основу необјављене и објављене грађе српске и руске провенијенције, настојаћемо да одговоримо на питање стварног доприноса Московског свесловенског конгреса, какав је утисак произвео на Србе и да ли се и у којој мери одразио на званичну руску балканску политику.

28. април 2022.

Ирена ЋИРОВИЋ
ПОРТРЕТИ ЖЕНА И ЈАВНОСТ У СРПСКОЈ КУЛТУРИ 19. ВЕКА

Као носиоци комплексног скупа идентитеских значења, портрети имају важну улогу у конституисању јавности и дискурса о друштвеним вредностима. У досадашњим истраживањима није посвећивана већа пажња појави и значају женских портрета у српској јавности. Женски портрети могу се сагледавати са многих позиција, а једна од њих је у релацији са принципима излагања портрета, односно просторима у којима портрет репрезентацијски делује. Управо овај аспект узет је у разматрању портрета жена и њиховог присуства у домену јавности 19. века.

У времену експанзије портретне продукције током 19. века, феномен јавног излагања женских портрета може се пратити кроз јавне збирке и институционалне галерије портрета. Иницијално

формирање таквих збирки у Кнежевини Србији настале су у оквирима дворских простора, у којима портрети жена владарског дома чине интегрални део династичке репрезентације. Већ у склопу првих наруџбина портрета од стране кнеза Милоша Обреновића, ликове кнегиње Љубице и кћерке Јелисавете насликао је Павел Ђурковић. Портрет Јелисавете нашао се јавно изложен заједно са кнежевим портретом у Господарском конаку у Београду.

Потенцијал женских портрета за династичку репрезентацију исказан је и у формирању прве официјелне дворске галерије портрета, настале иницијативом кнеза Александра Карађорђевића. У саставу галерије коју је сликао Урош Кнежевић, налазили су се и портрети кнегиње Персиде Карађорђевић, кнегиње Љубице Обреновић, као и Јелене Петровић и Карађорђеве три кћерке.

Током 19. века, важне збирке портрета формиране су у склопу Народног музеја и Матице српске, двома најзначајнијим националним културним институцијама. Збирка Матице српске сабирала је портрете часника ове установе, као и заслужних личности, излаганих у просторима Матице српске. Међу њима су и портрети жена, као што су Марија Трандафил, Јулијана Недељковић и Софија Пасковић, значајних добротворки и приложница Матици. Дела портретне збирке Народног музеја своју јавну презентацију добила су са првом сталном поставком музеја на самом почетку 20. века, где су се међу изложеним радовима налазили и портрети жена као што су кнегиње Љубице Обреновић, Јелене Петровић и Жане Меркус.

12. мај 2022.

др Биљана СТОЈИЋ **БАЛКАНСКИ РАТОВИ И ПИТАЊЕ РАТНИХ ЗЛОЧИНА.** **ИЗВЕШТАЈ КАРНЕГИЈЕВЕ КОМИСИЈЕ И ЊЕГОВА САВРЕМЕНА ТУМАЧЕЊА**

О питању ратних злочина, односно кршењу усвојених норми ратовања скренута је пажња на почетку Првог балканског рата. Зарађене државе су иницирањем овог проблема желеле да привуку пажњу великих сила и истовремено баце кривицу на непријатељску страну. Ипак, до почетка Другог балканског рата питање ратних злочина није у значајнијој мери заокупљало пажњу јавности ван Балкана. Поједине силе су, попут Француске, посредством својих посланстава спроводиле интерне истраге али су те извештаје користиле за своју интерну употребу без намере да их деле са другим државама. Други балкански рат доноси прекретницу због чињенице да се рат водио између дојучерашњих савезница и да је био знатно крвавији него претходни. Привучена дешавањима на Балкану новооснована фондација за међународни мир шкотског филатропа Ендру Карнегија видела је у балканским ратовима прилику да пласира своје пацифистичке идеје. Секција фондације у Паризу организовала је специјалну комисију приватног карактера са циљем да се она на лицу места упозна са последицама ратова, посебно питањем ратних злочина. Комисија је на Балкан стигла крајем августа 1913. године, када су ратна дејства увелико била окончана. Провела је на Балкану око месец дана путујући од једне престонице до друге, обилазећи ратишта, прикупљајући информације од државника и приватних лица. Идеја Фондације је била да се извештај појави док је утисак о ратовима свеж. Због кашњења руског члана Комисије Павела Миљукова, аутора три поглавља, Извештај се појавио са великим закашњењем, почетком јуна 1914. године. У првом тренутку није изазвао никакву пажњу јавности, бачен у засенак Сарајевским атентатом и почетком Великог рата. Свој пуни публицитет Извештај Карнегијеве фондације добиће током ратова 1991–1995. године. Од тада до данас Извештај је реиздан и преведен на више језика. Отргнут од контекста времена Извештај не престаје да врши снажан ревизионистички утицај на историју балканских ратова. Циљ предавања је да поступно анализира генезу питања ратних злочина у контексту места балканских ратова у савременој српској и светској историографији.
